

Ekonomické nerovnosti a Koronavirus

Jan Bittner

Srpen 2020

Jan Bittner je ekonom a pedagog na Vysoké škole ekonomické v Praze. Pracuje na Ministerstvu práce a sociálních věcí.

Obsah

1. Úvod	5
2. Nerovnosti a hospodářský cyklus.....	6
2.1. Nerovnosti v krizi	6
2.2. Největší světové krize	7
3. (Ne)rovné Česko a COVID-19	11
3.1. Zaměstnanost a nerovnosti	13
3.2. Příjmové nerovnosti.....	16
3.3. Majetkové nerovnosti	19
3.4. Nerovnosti v příležitostech	23
4. Hospodářsko-politická opatření.....	25

1. Úvod

Ekonomové na dlouhou dobu zapomněli na téma nerovností a namísto hledání mechanismů distribuce bohatství ve společnosti se věnovali pouze celkovému bohatství – zajímala je pouze velikost pomyslného koláče, ale ignorovali, že čím dál méně lidí začalo ukusovat čím dál větší kusy. V posledních letech se nerovnosti navrátily do zorného pole ekonomie, a i kvůli poslední světové krizi na přelomu let 2008 a 2009 patří ekonomické nerovnosti k hlavním problémům dnešních moderních ekonomik. V oblasti ekonomické vědy pomohli nerovnostem na výsluní přední světové ekonomové, jako např. Stiglitz¹, Piketty², Atkinson³ nebo Milanovic⁴. Nejen oni totiž poukázali na fakt, že nerovnost zdaleka není jakousi přirozenou součástí kapitalistické společnosti, ale že se odvíjí od společenských preferencí a politických opatření.

Autor této studie vnímá současnou výši ekonomických nerovností ve světě i v České republice jako příliš vysokou, ačkoli se mezi regiony může lišit konkrétním typem. Zatímco v anglosaských zemích může 1 procento nejbohatších těžit z obrovských majetků, pro české prostředí představuje zásadní výzvu především nízká mzdová úroveň jako taková, vedoucí k nerovnosti v pocíťované jistotě a spravedlnosti, ale česká ekonomika se potýká také s vysokou nerovností ve vlastnictví nemovitostí, v příležitostech a přístupu ke vzdělání.

Hlavním tématem tohoto textu není samotná výše nerovností, ačkoli jako kontextuální informace musí být popsána, nýbrž její předpokládaný vývoj v souvislosti s ekonomickou krizí spojenou s pandemií viru COVID-19. Právě potenciální nárůst ekonomických nerovností může být nebezpečný pro vývoj společnosti bez ohledu na jejich momentální stav, a to nejen po stránce ekonomické, ale i sociální či politické. Přehlížení rostoucích nerovností totiž může negativně ovlivnit život jednotlivce i celé společnosti⁵.

Zvláště pokud většina společnosti vnímá nerovnosti jako problém, který je potřeba řešit. Konkrétně pro 84 % Evropanů jsou nerovnosti v Evropě příliš velké a jen o tři procentní body méně lidí se domnívá, že by vlády měly proti nerovnostem aktivně jednat⁶. Pokud jde o zaměstnance, pak většina Evropanů vnímá svoji reálnou mzdu jako nespravedlivě nízkou (57 %), přičemž v České republice je vnímání této nespravedlnosti ještě o 6 procentních bodů větší⁷.

Hospodářská krize sice není jediný momentální katalyzátor růstu nerovností. Společenské megatrendy jako globalizace či technologické změny jsou často uváděnými příčinami rozevírání ekonomických nůžek celosvětově i v rámci jednotlivých států. Neopomenutelnou roli v nedávné minulosti sehrála i politická rozhodnutí, během minulé krize označovaná jako politika škrťů. Ekonomickou krizi provází vždy strukturální změny v chodu ekonomiky, který s sebou přináší změny v rozložení příjmů a bohatství.

První kapitola představí teoretické souvislosti ekonomických nerovností a hospodářského cyklu a představí je v kontextu největších světových propadů minulosti – Velké hospodářské krize a Velké recese. V druhé kapitole těchto znalostí využijeme k analýze nerovností v České republice a jejich výhledu do budoucna. V třetí části budou navržena odpovídající hospodářsko-politická opatření.

¹ Stiglitz, 2012.

² Piketty, 2014.

³ Atkinson, 2015.

⁴ Milanovic, 2016.

⁵ Wilkinson a Pikett, 2010.

⁶ Eurobarometer, 2018.

⁷ Bašná, 2020

2. Nerovnosti a hospodářský cyklus

V této kapitole se budeme věnovat nejprve teoretickým souvislostem ekonomických nerovností a hospodářského cyklu. Následně popíšeme největší světové krize minulosti a prozkoumáme jejich dopad na vývoj nerovností.

2.1. Nerovnosti v krizi

Recese, popřípadě její hlubší projevy v podobě deprese či krize, postihuje často ekonomiku jako celek, tzn. i většinu jejích aktérů. Přesto minulost opakovaně ukázala, že větší břímě hospodářského cyklu nesou ti zranitelnější. Ekonomie už od zkoumání dopadů Velké hospodářské krize zná vliv **nezaměstnanosti** na distribuci příjmů. Parker⁸ tento vliv shrnul slovy, že „většina studií naznačuje, že nezaměstnanost přináší regresivní efekt na příjmovou distribuci, neboť zvyšuje podíl nejvyššího kvantilu na úkor toho nejnižšího.“ Přestože různé krize mohou tvrději dopadnou na různá odvětví ekonomiky, s větší pravděpodobností se propouštění dotkne méně kvalifikovaných pracovníků, kteří jsou rovněž méně odměňováni. Důvodů je hned několik, kvalifikovaní pracovníci bývají pro firmy cennější, pro firmu hůře nahraditelní, firma již mohla investovat do jejich tréninku, ale především jsou náklady na propouštění a po čase znovu najmutí méně kvalifikovaných zaměstnanců levnější.

Vedle nízkokvalifikovaných, ale „plnohodnotných“ zaměstnanců ještě zákoníky práce napříč zeměmi znají **neplnohodnotné pracovní podmínky** (dohody o provedení práce a o pracovní činnosti, agenturní zaměstnávání, práce na dobu určitou či zkrácené úvazky), které jsou cíleně flexibilnější, pokud jde o jejich vypovězení a opětovně vytvoření. Jejich vznik vycházel z potřeby kratších a flexibilnějších zaměstnaneckých vztahů, které by byly ze své povahy doplňkové. Taková situace je mnohdy minulostí a mnozí zaměstnanci jsou na prekérních úvazcích existenčně závislí. Zaměstnanci s takovým typem úvazků jsou pak mezi prvními, kteří pocítí nástup krize. I v tomto případě je běžné, že se takové práce týkají v průměru lidí s nižším mzdovým ohodnocením. Zvláštním případem je pak tzv. „švarcsystém“, u kterého se zaměstnanecký poměr alternuje dodavatelským. Zaměstnanec tak namísto ochrany zákoníkem práce a plným sociálním zabezpečením vykonává práce v pozici osoby samostatně výdělečně činné se všemi konsekvencemi plynoucími z čistě obchodního vztahu.

Poptávkové krize, mezi které se řadí s jistotou Velká hospodářská krize i Velká recese, bývají spojeny s poklesem **inflace**, který má rovněž redistributivní efekt. Nižší, než očekávaná inflace prospívá věřitelům, zatímco dlužníci musí platit v reálném vyjádření více. Jelikož bývají věřiteli spíše ti movitější a dlužníci (relativně ke svým disponibilním příjmům) zase méně movití, desinflace může dále zvyšovat nerovnosti.⁹

Také samotný **hospodářský růst**, respektive pokles, má předpokládané redistributivní důsledky, protože zisky (a to především ty, které se týkají horních procent příjmového spektra) bývají citlivější na hospodářský cyklus, takže v případě jeho poklesu se často výrazně dotýkají velké části jejich příjmů – kapitálových příjmů.

Krize jsou zkouškou odolnosti jednotlivých domácností, ale i firem, vůči zhoršeným příjmům. Právě domácnosti bez dostatečných **úspor** a menší firmy bez „úspor z rozsahu“ bývají první na ráně finančních komplikací. Zhoršení situace mohou působit i jejich omezení v přístupu k půjčkám na překlenutí horšího období.

Krize způsobují **strukturální změny**, které vyžadují schopnost jednotlivců přizpůsobit se např. novým profesním požadavkům, geografické mobilitě apod. To vyžaduje další prostředky minimálně na

⁸ Parker, 1998.

⁹ European Commission, 2019.

přechodné období. Ti, kteří v průběhu krize ztratí práci zároveň ztrácí svůj lidský kapitál ceněný na pracovním trhu – jsou tedy více zasaženi než ti, kterým ztráta práce nehrozí. Tento efekt je významnější v případě hlubokých světových krizí, které často přináší strukturální změny doprovázené proměnou profesí, používaných technologií apod. Tento efekt může být zmírněn silnou aktivní politikou zaměstnanosti a sociální podporou.¹⁰

V neposlední řadě sehraává jednu z hlavních rolí vždy a všude **hospodářská politika**, tj. jaké nástroje a jaké cíle si dané státy stanoví při řešení krize a do jaké míry jsou schopné je efektivně realizovat.

2.2. Největší světové krize

V této části popíšeme a srovnáme největší světové krize za posledních sto let, mezi které se už dnes s jistotou dá zařadit současná krize způsobená virem COVID-19. Prvním globálním kolapsem moderních ekonomik napříč zeměkoulí byla Velká hospodářská krize započatá na americkém kapitálovém trhu v roce 1929, na stejném místě o osmdesát let později našla své kořeny hypoteční krize, která dala vzniknout finanční a bankovní a následně tzv. Velké recesi.

Velká hospodářská krize

Společné znaky Velké hospodářské krize s nastupující koronavirovou krizí lze hledat v charakteristikách všech světových krizí: pokles produkce, růst nezaměstnanosti, pokles zaměstnanosti, negativní dopady na podnikovou sféru vedoucí až k bankrotům atd. Zásadní rozdíl se nachází ale v identifikaci příčin krize. Velká hospodářská krize totiž započala na americkém **kapitálovém trhu**, který na nechvalně známý „černý pátek“ zkolaboval a odhalil tak dlouho neřešené problémy včetně předchozích nahromaděných spekulací.

Podle Marrinera S. Ecclese¹¹, pozdějšího šéfa amerického Fedu, byly **příjmové nerovnosti dokonce jednou z hlavních příčin krize**. Spekulační bublině na kapitálovém trhu totiž předcházela růst příjmových nerovností způsobených kromě nízkého zdanění vysokých příjmů a vysokými podnikovými maržemi. Nerovná distribuce příjmů a bohatství se projevovala nadměrnými úsporami nefinančního sektoru a vysokopříjmových domácností na úkor pracujících a nízkopříjmových, kteří by místo růstu zadlužení a spekulativního kapitálu využili finance produktivněji, přinejmenším by nezpůsobili takovou nestabilitu tehdejšího finančního systému.

Krize se prostřednictvím mezinárodních ekonomických propojení rozšířila do Evropy, potažmo celého světa. Celosvětově pak průmyslová výroba poklesla během tří let o třetinu. Takto výrazný vliv krize ve Spojených státech na světovou ekonomiku byl dále jejich tehdejší ekonomickou silou, neboť tvořily asi 43 % světové průmyslové výroby. Proto se jejich ekonomické problémy doprovázené např. 90% poklesem investic nebo ztrátou zaměstnání 15 milionů dělníků (v roce 1933 byl každý čtvrtý ekonomicky aktivní Američan bez práce¹²) během pouhých čtyř let projevil na světových statistikách tak výrazně. V Evropě se krize projevila poklesem průmyslové produkce během tří let na 72 %, přičemž nejvíce zasažené bylo Německo, které se nestihlo vypořádat s náklady první světové války a nebylo schopno čelit příchodu krize – průmyslová výroba poklesla na polovinu a nezaměstnanost se během pár let ztrojnásobila.¹³

V tehdejší Československu se krize projevila velmi silně, a to především kvůli závislosti na mezinárodním obchodu, která od té doby ještě výrazně vzrostla. Značný pokles průmyslu způsobil raketový nárůst nezaměstnanosti z původních cca 42 tisíc až na 740 tisíc nezaměstnaných. V té době

¹⁰ European Commission, 2019.

¹¹ Eccles, 1952.

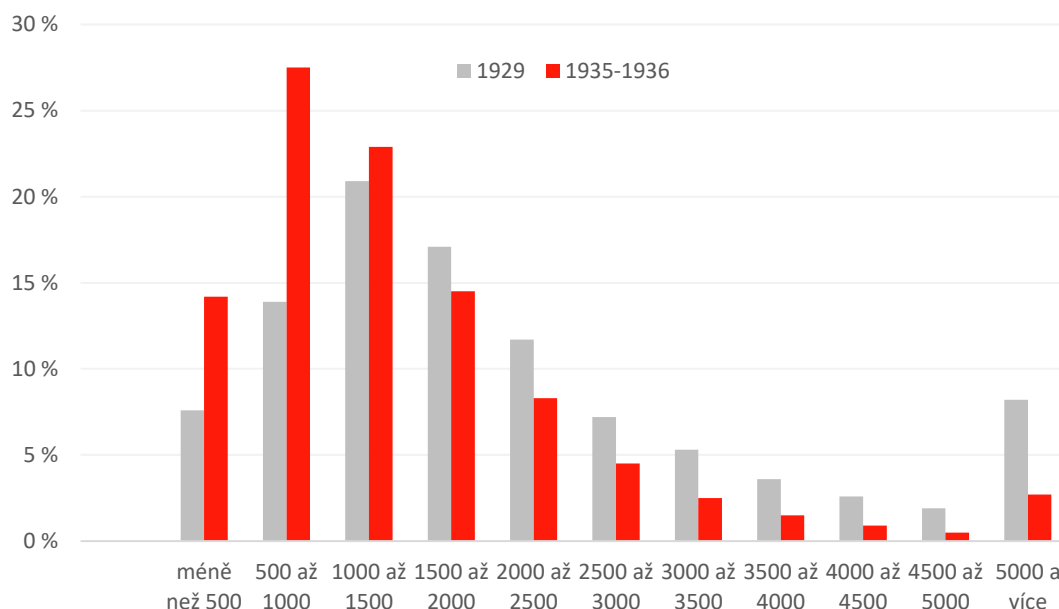
¹² Smiley, 1983.

¹³ Židek, 2009.

ještě plně nerozvinutý sociální stát nemohl udržet takový počet lidí nad hranicí chudoby ani si neporadil s jejich návratem do pracovní činnosti: odhaduje se půlmilionová nezaměstnanost ještě osm let po černém pátku na americké burze. Kromě hloubky krize je třeba zdůraznit její délku, protože ještě v roce 1937 se ekonomika nedostala na svou předkrizovou úroveň. Jde o společný rys s Velkou recesí, kterou si Česko zčásti uměle prodloužilo svou hospodářskou politikou.¹⁴

O vývoji nerovností z té doby neexistuje příliš datových zdrojů. Informaci o změně distribuci příjmů nám může poskytnout pouze porovnání dvou souborů (při vědomí potenciální limitů jejich porovnávání) z let 1929¹⁵ a 1935-1936¹⁶ ve Spojených státech. Následující graf uvádí procentuální četnost domácností v jednotlivých příjmových kategoriích. První sloupec například uvádí, že 7,6 % domácností mělo nižší příjem než 500 dolarů. Jak již bylo uvedeno dříve, prosperita dvacátých let se promítla především do růstu nejbohatších domácností, která je z grafu zřetelná. Krach na kapitálovém trhu se nutně projevil snížením kapitálových příjmů, které tvořili především příjmy nejbohatších. Proto došlo k velmi výraznému **poklesu počtu domácností s vysokými příjmy**. Za spodním konci příjmového spektra naopak došlo k nárůstu počtu domácností s příjmy do 500 a do 1000 dolarů, na čemž se nejvíce promítla **raketově rostoucí nezaměstnanost**.

Graf 1 Příjmová distribuce amerických domácností (procentuální četnost dle příjmové úrovně v USD)

Zdroj: vlastní zpracování dle Leven a kol. (1934) a *Incomes of Families and Single Persons, 1935-1936: Summary* (1938)

Velká recese

Světová krize z let 2008 a 2009, rovněž nazývaná (terminologicky nepřesně) Velkou recesí, nese podobné charakteristiky jako krize z konce 20. let minulého století. Původ krize leží opět na kapitálovém trhu, který umožnil pomocí nových finančních instrumentů vytvořit křehký systém, který znásoboval systémové riziko, a přitom stál oběma nohama na **hypoteční spekulativní bublině**. V moment jejího splasknutí se dostal do problémů bankovní sektor a krize se v mžiku přelila do celé ekonomiky.

¹⁴ Žídek, 2009.

¹⁵ Leven a kol. (1934).

¹⁶ *Incomes of Families and Single Persons, 1935-1936: Summary* (1938).

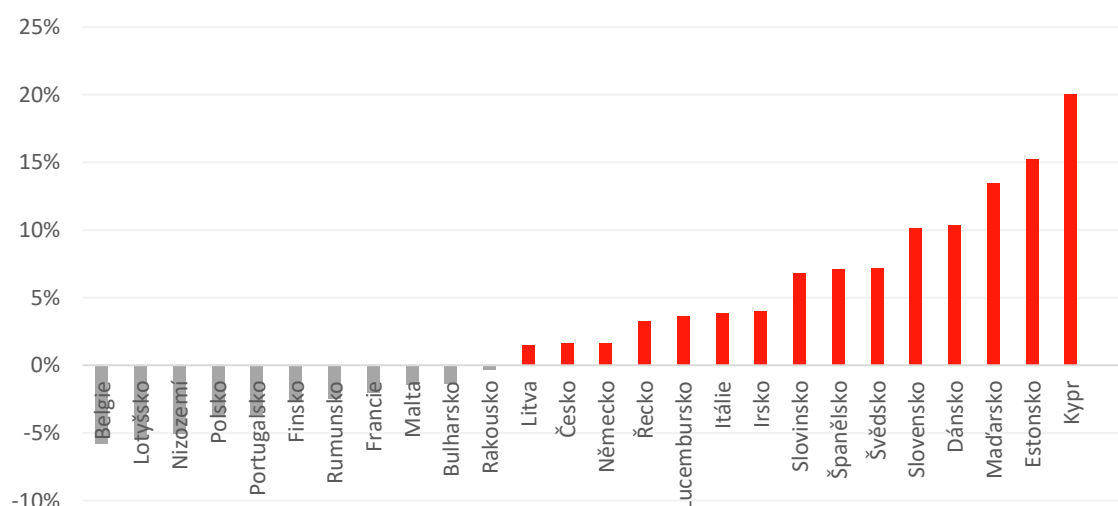
Svou hloubkou se sice Velké hospodářské krizi jen stěží vyrovná: po nízkém reálném růstu HDP v roce 2008 se krize plně projevila v následujícím roce poklesem evropské ekonomiky o 4,3 %, přičemž dopad na českou ekonomiku závislou na zahraničním obchodu byl ještě o 0,5 p. b. větší. Ekonomická krize se posléze přelila do **dluhové krize** některých evropských států, takže zatímco některé země započaly své ožívování, především jižní křídlo se nadále potýkalo s ekonomickými nesnázemi.

Evropské země postihla **nezaměstnanost** s vysokou razancí. Mezi vrcholem konjunktury v květnu 2008 a nejvyšším počtem nezaměstnaných v únoru 2013 narostl počet Evropanů bez práce bezmála o 12 milionů osob. Tento nárůst byl ve velkém tažen nejpostiženějšími zeměmi, ve kterých ztráta zaměstnání dopadla nejvíce na mladou generaci. Během roku 2013 se nezaměstnanost mladých vyšplhala v Řecku až na 65 % a ve španělsku na 58 %. Míra nezaměstnanosti v České republice se dlouhodobě udržuje na nižší úrovni než v jiných zemích, ne jinak tomu bylo i před a během krize. Přesto nezaměstnanost vystoupala z předkrizových 4 % aktivní populace na 8,4% vrchol v únoru 2010.

Nepoučení z předešlých krizí a v rozporu s doporučeními předních ekonomů, evropské státy včetně České republiky přistoupily k **politice škrťů** namísto proticyklické podpory agregátní poptávky, čímž přivolaly druhou vlnu krize v letech 2012 a 2013. Kromě toho se úsporná opatření často dotkla nízkopříjmových domácností (ať už snížením sociálních výdajů, omezením politiky zaměstnanosti či růstem nepřímých daní).

Následující graf pro ilustraci zobrazuje změnu jednoho ze základních indikátorů příjmových nerovností Giniho koeficientu¹⁷ v průběhu krizového období 2008–2014, které zahrnuje jak počátek krize, tak i její následnou druhou vlnu. Dopady na nerovnost v jednotlivých zemích se výrazně liší, v mírné většině zemí, vč. České republiky, však **nerovnost dle Giniho koeficientu vzrostla**. Jak bude dále hlouběji analyzováno, nerovnosti během krize mají různé i protichůdné tendence, jejichž síla může být regionálně specifická.

Graf 2 Procentuální změna Giniho koeficientu mezi lety 2008 a 2014

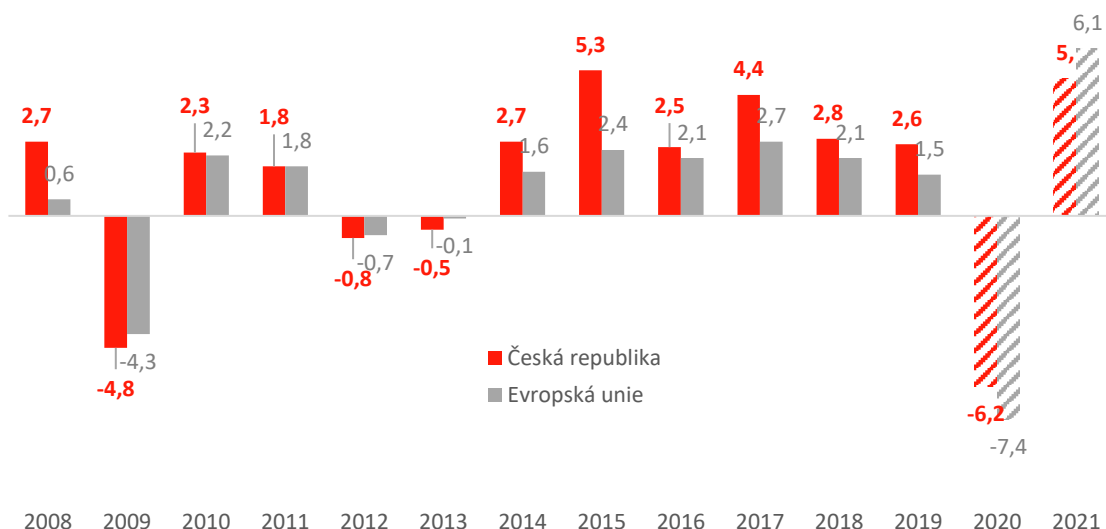
Zdroj: Eurostat

¹⁷ Jeho výpočet a význam bude popsán dále v textu.

COVID-19 obecně

Současná krize se v mnohém liší od jejích předchůdkyň. Zatímco ty předchozí vznikly na kapitálových trzích vlivem systémových nedostatků tržních mechanismů, dnešní situaci z velké části uměle vytvořily národní vlády. Důvodem naordinovaného poklesu ekonomické činnosti byla snaha o **ochranu veřejného zdraví**, která si žádala minimum mezilidských kontaktů, jež jsou logicky pro chod ekonomiky nutné. Na druhou stranu i ekonomické poklesy jsou dle řady ekonomických výzkumů spojeny s negativními dopady na zdraví¹⁸, přičemž řešením takové rovnice je vyvažování obou jevů.

Graf 3 Růst reálného HDP v ČR a EU

Zdroj: Eurostat; European Economic Forecast, Spring 2020

Prognóza Evropské komise¹⁹ očekává, že letošní **pokles HDP bude výraznější než v roce 2009**. U „klasické“ krize by takový pokles znamenal zásadní zadrhnutí ekonomiky vedoucí k zásadní redukci soukromých investic i spotřeby domácností, které by se promítly i do následujících let. Koronavirová krize však spočívá v umělém zmražení ekonomiky, po jejímž rozmražení by při dobrých hospodářskopolitických opatřeních nemuselo dojít k tak zásadním dopadům. I proto jsou odhady růstu pro rok 2021 momentálně relativně optimistické.

Nicméně vysoký růst v roce 2021 pochopitelně není zaručený, protože závisí na hospodářské politice dané země, zda neudělá stejné chyby jako v minulosti a nepřivodí si opakovanou recesi. Stejně tak odhad vysokého růstu ještě neznamená zdravý a udržitelný růst. Nakonec i samotný vir může zpřetrhat plány na postupný návrat ekonomického života další vlnou či více vlnami, které ukáží, jak se jednotlivé země poučily a připravily.

V každém případě je však nutné brát v patrnost potenciální vliv na příjmovou nerovnost, a to v případě ekonomické krize způsobené pandemií, která se v mnohém od běžných krizí odlišuje. Právě touto perspektivou se na potenciální dopady na nerovnosti zaměřili ekonomové Mezinárodního měnového fondu²⁰. Autoři zkoumali data o pěti největších epidemiích posledních let – SARS (2003), H1N1 (2009), MERS (2012), Ebola (2014) a Zika (2016) – a odhadovali jejich dopady na příjmovou distribuci v pěti letech následujících po každé z nich. Podle jejich zjištění se **v důsledku pandemií**

¹⁸ Hrehová a Jurajda, 2020.

¹⁹ European Commission, 2020.

²⁰ Furceri a kol, 2020.

v následném období postupně rozevíraly příjmové nůžky. Ekonomové sledovali vývoj nerovnosti v čistých příjmech optikou Giniho koeficientu, jehož hodnota se v průběhu času mění velmi pozvolna. Studie přišla se zjištěním, že v návaznosti na pandemii Giniho koeficient průměrně vzrostl téměř o 1,5 procenta za pět let a s ním tedy i příjmová nerovnost.

3. (Ne)rovné Česko a COVID-19

Průzkum mezi několika desítkami předních světových ekonomů a ekonomek²¹ jasně naznačil směr, jakým se ekonomické nerovnosti mohou vyvíjet. Drtivá většina z nich se vyjádřila, že **pandemie COVID-19 nerovnosti prohloubí**, částečně kvůli nepřiměřenému dopadu na pracovníky s nízkou kvalifikací. Jasný souhlas vyjádřili i s tezí, že krize zhorší přístup ke kvalitnímu vzdělávání v případě nízkopříjmových domácností.

Přesuneme-li se s těmito závěry do českého prostředí, musíme předem uvést specifický kontext nerovností v České republice. Dlouhodobě zde totiž převládá názor, že u nás není s nerovnostmi sebemenší problém. Česko bývá dokonce uváděné jako vzor pro ostatní země EU, neboť statistiky nerovností nebo ohrožení chudobou takovou pozici naznačují. Až příliš zjednodušeně se tento stav připisuje historii centrálního plánování, ve kterém byly příjmy nivelizované. Jak si ukážeme dále, statistiky mohou mít k realitě daleko. Jinak by totiž 82 % lidí nemohlo souhlasit (a pouze 4 % nesouhlasit) s tezí, že jsou v Česku rozdíly v platech příliš velké a **70 % lidí by nepožadovalo po vládě přijetí opatření na zmírnění rozdílů v příjmech**²².

Než budeme podrobněji analyzovat ekonomické indikátory různých typů nerovností, předběžný obrázek o průběžných dopadech koronavirové krize může poskytnout série sociologických výzkumů prováděná od počátku vládních opatření omezujících ekonomický život v ČR. Dle agentury Median z 9. 7. 2020 se do tohoto data **29 % lidí zhoršila ekonomická situace, zatímco 12 % zlepšila**²³. Z následujících grafů vycházejících z opakovaných výzkumů agentury PAQ Research²⁴ jasně vyplývá, že **nejtvrdší okamžitý dopad se týkal domácností s nižší úrovní vzdělanosti a nižší příjmovou úrovní**. Naopak příjmy vysokoškoláků byly od počátku epidemie až do poloviny května zasaženy nejméně. U příjmových skupin došlo v průběhu času k přiblížení dopadů nízkopříjmových s domácnostmi s vyššími příjmy. Tento jev, spojený zřejmě s vyšším podílem OSVČ mezi domácnostmi s příjmy nad 1,5násobkem mediánu než mezi domácnostmi ohroženými chudobou, postupně relativizuje jinak jistý efekt v rostoucí příjmové nerovnosti v průběhu epidemie, vyplývající z tohoto konkrétního výzkumu.

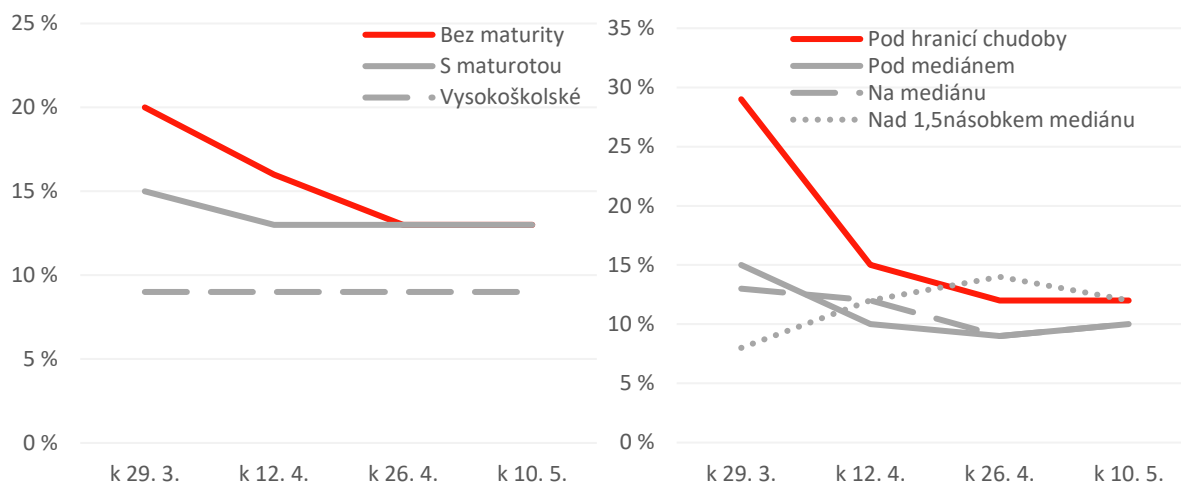
²¹ IGM, 2020.

²² European Commission, 2018.

²³ Median, 2020.

²⁴ PAQ Research, 2020.

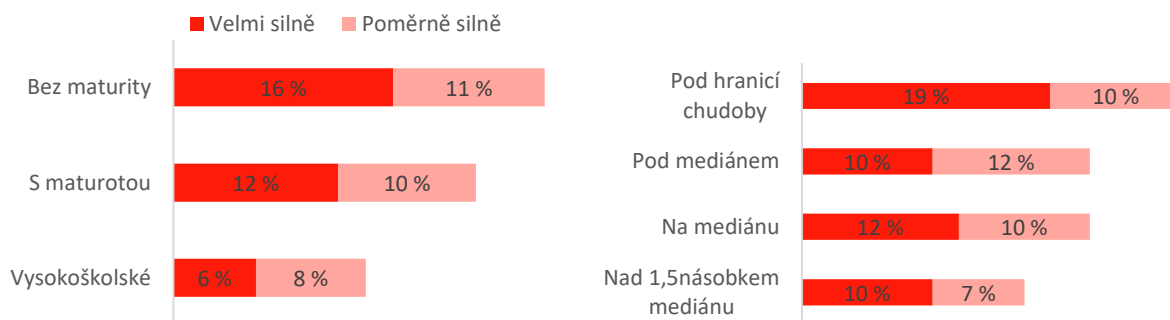
Graf 4 Redukce příjmů domácnosti oproti době před epidemií v různých skupinách respondentů – pokles o min. 50 % (k 10. 5. 2020)

Zdroj: PAQ Research

V otázce zaměstnanosti výzkum popisuje nejprve obavy ze ztráty práce, které sledují podobný vzorec jako oblast příjmů. **V domácnostem s nižším vzděláním byly z pochopitelných důvodů větší obavy ze ztráty zaměstnání** – nízko kvalifikovaní bývají mezi prvními propouštěnými, jelikož jejich práce je relativně snáze nahraditelná oproti vysoko kvalifikovaným, navíc jejich propouštění je méně nákladné. Dle stejného výzkumu vyplynulo, že u 36 % zaměstnanců v období od března došlo k úpravě pracovního úvazku, nejčastěji formou jeho zkrácení, redukce mzdy, redukce benefitů či redukce příjmů přes dohodu a vyplácení tzv. na ruku.

Graf 5 Nakolik se obávají ztráty zaměstnání/práce (k 10. 5. 2020)

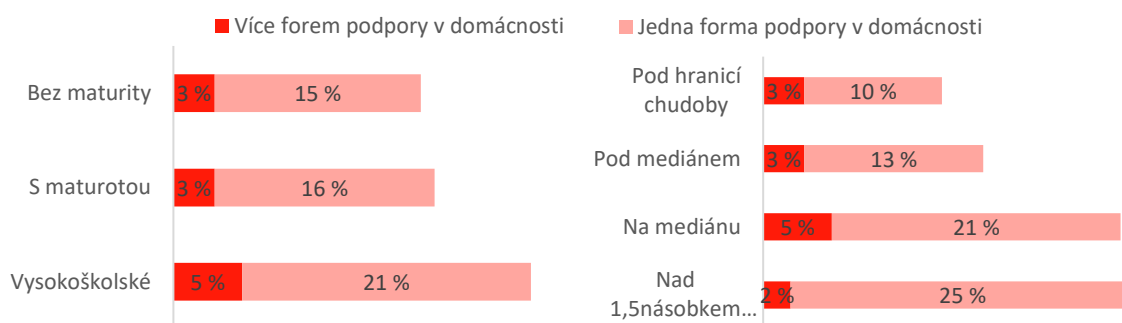

Zdroj: PAQ Research

Třetím rozměrem okamžitých změn v příjmových nerovnostech je rychlost, a především forma hospodářské politiky, kterou vláda využila k záchraně podniků a zaměstnanosti. Podle výzkumu se **pomoc dostala do domácností se středními a vyššími příjmy**, neboť program Antivirus na záchranu zaměstnanosti podniky zřejmě využily spíše pro své „cennější“ zaměstnance s vyššími mzdami. Významně se zde promítla i pomoc OSVČ ve formě kompenzačního bonusu, která rovněž směřovala spíše k domácnostem s vyššími příjmy.²⁵

²⁵ PAQ Research, 2020.

Graf 6 Dosah státní podpory (k 10. 5. 2020)

Zdroj: PAQ Research

Důležitá otázka k roli hospodářsko-politických opatření pak zní, proč se pomoc nedostala ve větší míře k nízkopříjmovým domácnostem. Odpověď již byla výše zmíněná – cílem opatření byla podpora ekonomiky, a to primárně základní sítě ekonomických vztahů. Proto největší část přímé podpory směřovala k zaměstnaneckým vztahům a OSVČ. Lidé pracující na neplnohodnotné úvazky, dohody, v přes agentury popřípadě „na černo“ je těžší plošnou podporou zasáhnout. Už vůbec se pomoc netýkala aktuálně nezaměstnaných.

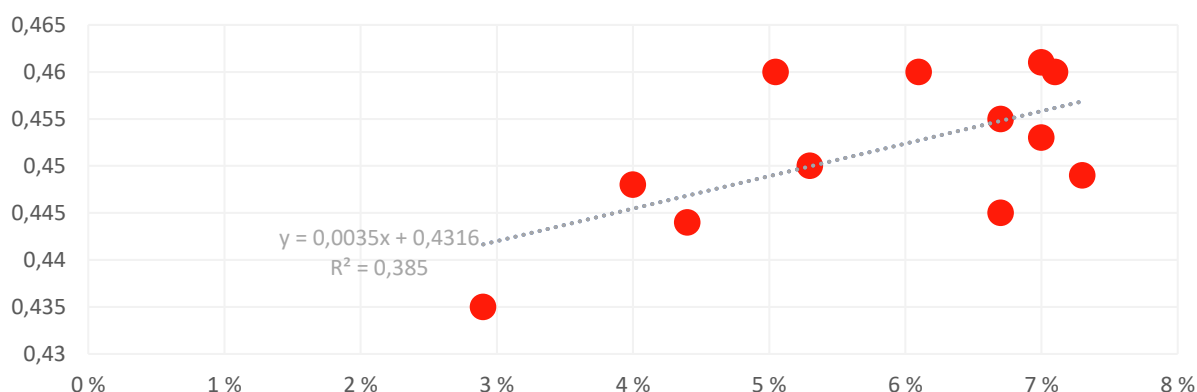
Právě role zaměstnanosti, různých forem zaměstnání a vývoj nezaměstnanosti je v diskusi o příjmových nerovnostech naprosto stěžejní. Proto v následující kapitole nejprve nahlédneme na současnou krizi způsobenou epidemií COVID-19 perspektivou zaměstnanosti a zhodnotíme souvislosti mezi ní a nerovnostmi, abychom závěry následně využili jako východisko další podkapitoly, ve kterých se již budeme věnovat konkrétním typům ekonomických nerovností.

3.1. Zaměstnanost a nerovnosti

V první kapitole jsme uvedli, že klíčovou roli v krizovém a pokrizovém vývoji hraje změna nezaměstnanosti, která se často dotýká spíše nízkopříjmových pracovníků. S tímto předpokladem také přední světoví ekonomové a ekonomky předvíдали růst nerovností i v dnešní situaci. Podívejme se tedy na nezaměstnanost s důrazem na její souvislost s příjmovými nerovnostmi v ČR.

Graf 7 naznačuje vztah roční obecné míry nezaměstnanosti (osa x) a tržního Giniho koeficientu (osa y) v ČR. Pozorovaný vztah říká, že **období s vyšší nezaměstnaností jsou v Česku spojena s vyšší příjmovou nerovností**. I proto můžeme sledovat během obou vln Velké recese postupný nárůst tržního Giniho koeficientu, přičemž s příchodem ekonomického oživení sledujeme zase jeho postupný pokles. Vzhledem k popsaným dopadům koronakrizy primárně na nižší příjmové skupiny, které budou s růstem nezaměstnanosti předpokládaným ke konci roku 2020 ještě sílit, lze očekávat i tentokrát negativní dopad na příjem před zdaněním především na spodní části příjmového spektra.

Graf 7 Vztah obecné míry nezaměstnanosti (osa x) a Giniho koeficientu před redistribucí (osa y)

Zdroj: ČSÚ, IDD OECD, vlastní zpracování

Co se dělo v průběhu vládních opatření v různých odvětvích ekonomiky můžeme podrobněji prozkoumat díky studii Joint Research Centre²⁶, ve které autoři rozdělili ekonomická odvětví na pět typů: (i) *podstatné*, mezi které zařadili klíčové oblasti jako produkci potravin, ale také odvětví, která nebyla opatřeními nijak ovlivněna; (ii) *s možností práce na dálku*, kam se zařadili vzdělávání, finance či administrativu; (iii) *částečně aktivní*, které obsahovaly velkou část zpracovatelského průmyslu, která nadále fungovala, byť v omezeném režimu; (iv) *méně podstatné*, kam patřila velká část průmyslu nebo např. opravy a stavebnictví a nakonec (v) *uzavřené sektory*, které musely svou činnost zastavit.

Box 1 Zaměstnanci v klíčových odvětvích

Než začneme zkoumat ekonomický dopad na různé typy zaměstnanců, je třeba zmínit situaci těch, kteří nutně nepřišli o příjmy, jejichž sektory nebyly omezeny vládní regulací či uzavřením, ale nadále pracovali a inkasovali odměny.

Mezi takové patřili primárně **zdravotníci, pracovníci v sociálních službách či pracovníci v kritických dodavatelských řetězcích (potraviny, farmaceutika, logistika, základní průmyslová odvětví a služby) nebo strategických odvětvích (vodárny, energetika)**. Těch se netýkala ani hrozba ztráty zaměstnání ani krácení mzdy z důvodu omezení provozu, na druhou stranu tito lidé čelili daleko větším rizikům nákazy a složitým situacím v případě nutnosti péče o děti nebo osoby blízké.

Následující grafy zobrazují procentuální zastoupení vždy určité kategorie pracovníků (těch s neplnohodnotným kontraktem, nízko-kvalifikovaní, vysoko-kvalifikovaní) či mzdový decil ve výše definovaných typech odvětví. přičemž je pomocí sloupců zvýrazněna odlišnost oproti průměrnému zastoupení v celé ekonomice. Úplně první sloupec v prvním grafu například značí, že v „podstatných“ sektorech je nižší než průměrný podíl OSVČ a zaměstnanců s úvazky na dobu určitou (8,67 % oproti 16,54 %).

Jak již bylo několikrát uvedeno, každá krize se jako první podepíše na zaměstnanosti pracovníků v prekérních zaměstnáních, tj. s **neplnohodnotnými smlouvami**. Může se jednat o „dohodáře“, částečné úvazky, práce na dobu určitou a v neposlední řadě o osoby samostatně výdělečně činné pracující na švarcsystém. Ti mají často nejslabší pozici vůči zaměstnavateli a riziko propouštění během nouzové situace je pro ně zvlášť vysoké. Obdobně definovaná kategorie, uvedená v levém

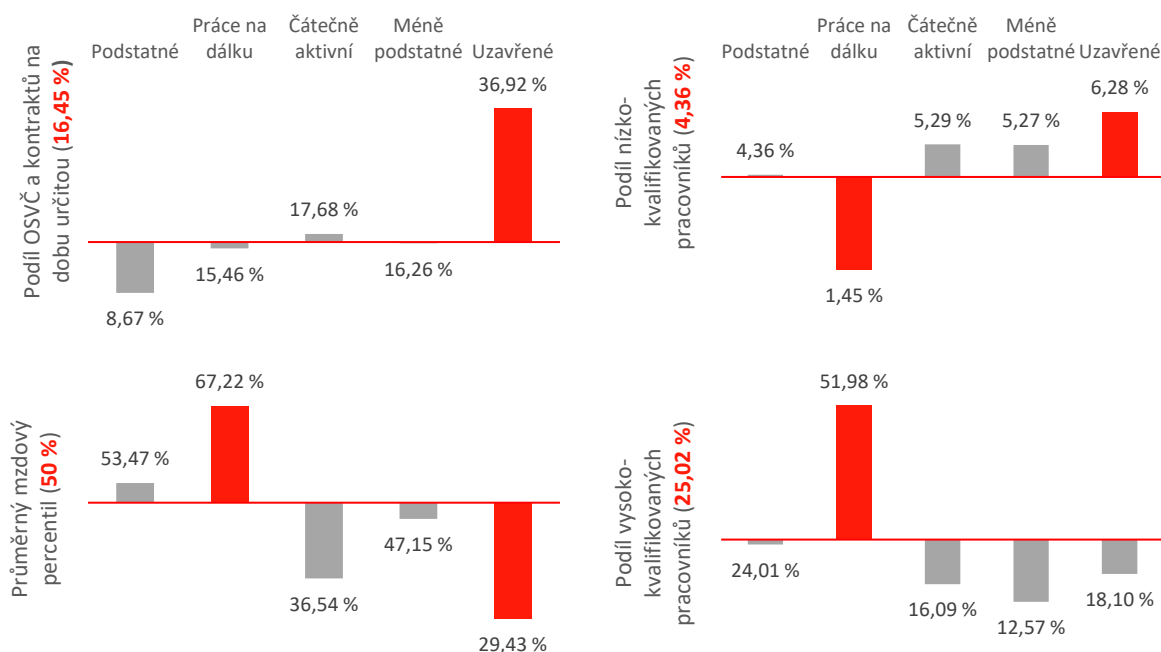
²⁶ Fana a kol., 2020.

horním grafu, tvoří dle odhadu 16,45 % pracovníků v české ekonomice. U většiny evropských zemích se tato neplnohodnotná zaměstnání a sebezaměstnání objevovala častěji v uzavřených odvětvích, avšak v Česku bylo toto číslo s nárůstem nejvyšší (36,92 % pracovníků v uzavřených sektorech). Ukazuje se tedy, že i v této specifické krizi jsou to tyto typy flexibilnějších úvazků, kterou jsou „první na ráně“. Naopak se zdě, že podstatné profese se mnohem častěji pojí s běžnými pracovními vztahy, které vytváří tolik potřebnou stabilitu, která se ukazuje jako klíčová v krizových časech.

Nakonec i někteří nezaměstnaní či oficiálně ekonomicky neaktivní lidé mohou být ohroženi negativními šoky, především pokud se jedná o lidi závislé na **šedé či černé ekonomice**. Práce „na černo“ poskytuje např. předluženým domácnostem s exekucemi potřebné finance k zajištění základních výdajů, nicméně absence právní či odborové ochrany se projeví právě v krizových časech možnosti ukončit poměr ze dne na den.

Jedna z důležitých tezí, se kterou v této studii pracujeme, říká, že krize je riziková zejména pro osoby na spodních úrovních rozdělení příjmů, které jsou citlivé na nenadálé šoky v příjmech. Levý spodní graf se věnuje právě mzdovému průměru ve sledovaných odvětvích a ukazuje, že **uzavřené firmy zaměstnávají zaměstnance s mnohem nižšími mzdami**, než je mzdový medián.

Graf 8 Zastoupení kategorie pracovníků v definovaných sektorech v ČR (v %; sloupce značí odchylku od průměrnému zastoupení v ekonomice, uvedeného červeně)

Zdroj: Fana a kol. (2020), vlastní zpracování

Z grafů na pravé straně jsou vidět i zřetelné rozdíly v **kvalifikaci pracovníků**. Uzavřené firmy zaměstnávají více než průměrný podíl nízko-kvalifikovaných zaměstnanců, kteří tak museli čelit okamžitému snížení příjmů.

Klíčovým specifickým současně krize byl tzv. lockdown, tedy uzavření ekonomické činnosti různých ekonomických sektorů či jejich omezení kvůli povinnému **vyhýbání se sociálnímu kontaktu**. Různé profese však těmito omezeními mohou být ovlivněny různě, neboť mají různou kapacitu pracovat v době uzavření. Zaměstnancům s nižší kvalifikací tak svým způsobem mohla být odepřena možnost zachování si dostatečného příjmu prací z domova. Statistiky z US Labour Statistics nebo Dingel a

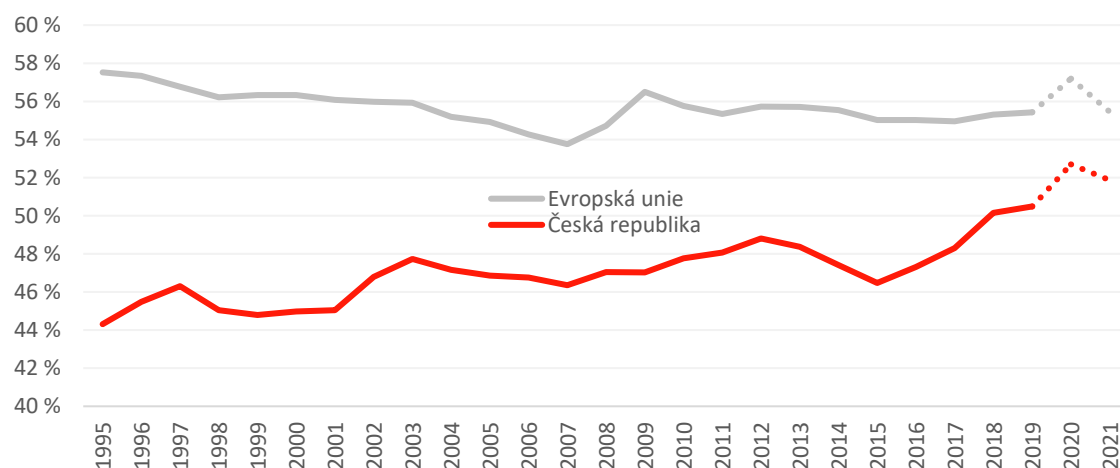
Neiman (2020)²⁷ navíc ukazují, že schopnost práce z domova úzce souvisí příjmovou úrovní. Nízkopříjmovým pracovníkům, kteří už tak mají méně jistou pozici na pracovním trhu, navíc forma jejich práce nebo „levnost“ nemotivující k inovacím neumožňuje v době lockdownu udržet si příjem prací na dálku. Podle Palomina a kol.²⁸ se tato kapacita liší nejvíce podle vzdělání, ale i typu kontraktu nebo genderu. V důsledku pak mohou vzrůst příjmové nerovnosti i chudoba, v případě Giniho koeficientu v průměru v Evropě o 2,2 %. Česká republika by dle modelací mohla být zasažena více (méně vzdělaní mají u nás zásadně méně možností pracovat v době lockdownu), Giniho koeficient by mohl vzrůst o 0,6 až 8,8 % v závislosti na podobě a délce omezení, což je velmi relevantní pro případné další pandemické vlny. Dlouhodobé strukturální změny ve větším využívání digitálních technologií na pracovišti apod. mohou nerovnosti na pracovním trhu promítnout i do delšího období.

Omezení hospodářské činnosti podle JRC nakonec neměly negativnější dopad jen na pracovníky s nižšími mzdami, horšími pracovní podmínky a nižší kvalifikací. Autoři došli k závěru, že negativní dopad byl značný i na ženy a mladé pracovníky. Otázky **genderové, mezigenerační** nebo **geografické nerovnosti** jsou v této studii upozaděny vzhledem k jejímu omezenému rozsahu, což však neznamená jejich nižší důležitost a potřebnost žádoucí reakce. Dále v textu se budeme věnovat již přímo ekonomickým indikátorům různých typů nerovností. Ty bývají nejčastěji rozlišeny na nerovnosti v příjmech, majetku a příležitostech.

3.2. Příjmové nerovnosti

Nejobecnějším přístupem k ekonomické nerovnosti v příjmech je jejich rozdělení na příjmy z kapitálu a z práce. Tomu se věnuje tzv. **podíl pracovního příjmu**, který (zde v korigované formě) odpovídá celkovému objemu odměn zaměstnancům vyjádřenému jako procento hrubého domácího produktu (HDP) v běžných cenách, a to na jednoho zaměstnance. Zjednodušeně řečeno, roční HDP odpovídá sumě odměn za práci či za kapitál. Jejich podíl na produktu označuje právě podíl pracovního, respektive kapitálového příjmu. Pokud byla hodnota podílu pracovního příjmu v roce 2019 v případě České republiky 50,5 %, znamená to, že zbylých 49,5 % byly odměny za vlastnictví kapitálu, pod kterými se mimo jiné skrývají i renty. Pro srovnání, v průměru v evropské sedmadvacítce jde na odměnách zaměstnancům o necelých 5 procentních bodů HDP více.

Graf 9 Korigovaný podíl pracovního důchodu (wage share; % HDP)

Zdroj: AMECO database

²⁷ Dingel a Neimann, 2020.

²⁸ Palomino a kol., 2020.

Podíl pracovního důchodu byl dlouhou dobu považovaný za neměnný, nicméně s odhalením, že minimálně ve vyspělém světě již čtyři dekády pozvolna klesá, začali ekonomové původní přesvědčení relativizovat. Výzkum poukázal na několik hlavních trendových determinantů, které stály za poklesem odměňování práce ve prospěch kapitálu: **globalizace, kapitálově intenzivní technologický pokrok a pokles vyjednávací síly zaměstnanců vlivem slábnutí odborové organizovanosti současně s růstem mobility kapitálu.**

Možná hypotéza o vlivu krize na podíl pracovního příjmu by zřejmě vycházela z toho, že v krizi dochází běžně k **propadu kapitálových příjmů**, které mohou kvůli větší citlivosti zprvu převyšovat ztráty ve mzdách. Až s odstupem několika let mohou jinak nepružné mzdy „dohnat“ původní pokles kapitálových příjmů, které se navíc rychleji dokáží vzpamatovat. Tuto, ani žádnou jinou hypotézu nicméně empirie nepotvrzuje, např. Stockhammer²⁹ ve své obsáhlé studii vliv krize na rozdělení příjmů nenalezl.

Časová řada Evropské unie v Grafu 9 se může zdát v souladu s touto hypotézou, stejně tak odhadovaný vývoj Evropské komise v letech 2020 a 2021 může odpovídat razantnímu poklesu kapitálových příjmů, které budou v dalším roce kompenzované mzdovým poklesem. Křivka pro Českou republiku už tak jasnou souvislost neukazuje, naopak odpovídá **spíše dlouhodobému než překotnému vývoji podílu pracovního příjmu**, ve kterém velmi pozvolna konverguje k evropskému průměru. Zřejmě je zrychlení přibližování po roce 2014, kdy česká vláda přistoupila k růstu odměňování ve veřejném sektoru, rostla minimální mzda, celková mzdová dynamika překonávala opakovaně vývoj produktivity práce, a to vše bylo doprovázeno úspěšnou odborovou kampaní za konec levné práce.

Box 2 Výběrové šetření příjmů domácností (SILC)

Dále se budeme věnovat indikátorům příjmových nerovností vzházejícím z dat Eurostatu, konkrétně výběrového šetření příjmů domácností (SILC). Ať už jde o dále analyzovaný Giniho koeficient nebo indikátor S80/S20, Česko skutečně patří vždy mezi „nejrovnostářštější“ země. Do velké míry je to dáno řadou omezení používaných dat, která stojí na výběrovém šetření domácností. Jak uvádí např. Atkinson³⁰, statistiky opomíjejí lidi většinou s velmi nízkými příjmy, kteří **nežijí v běžných domácnostech** (tedy žijí v institucích jako ubytovnách, noclehárnách, vojenských základnách, nemocnicích, internátech, pečovatelských domech, v ústavní péči nebo jde lidi bez domova). **Odpovídání na dotazník není povinné**, takže častěji lidé z obou konců příjmového spektra, zvláště pak ti bohatí, odmítají odpovídat na dotazy týkající se jejich příjmové situace. Současně je takřka nemožné zasáhnout dotazníkem horní procenta nejbohatších, která jsou čím dál více zodpovědně za nerovnosti v příjmech v populaci. To vše způsobuje podhodnocení skutečných nerovností. Důvěryhodnost šetření je tak velmi závislá na míře návratnosti. Českým specifikem jsou **exekuce**, které zasahují až desetinu populace, ale výběrové šetření je ignoruje. V neposlední řadě v Česku funguje **důchodový systém** se silnou solidární složkou, který rovněž opticky snižuje nerovnosti (po redistribuci), přestože čistě tržní rozdíly v příjmech mohou být vysoké.

Evropská komise používá poměr příjmových kvintilů **S80/S20** pro porovnávání příjmových nerovností – jednoho z elementů Evropského pilíře sociálních práv. Indikátor udává, kolikrát jsou příjmy 20 nejbohatších procent obyvatel vyšší než 20 nejchudších procent, a to na základě výběrového šetření SILC. Co se týká výše indikátoru, pak pro ČR (se všemi uvedenými omezeními) platí, že pětina nejbohatších má v průměru 3,34krát vyšší příjmy než pětina nejchudších. V tom se Česko „vejde“ do

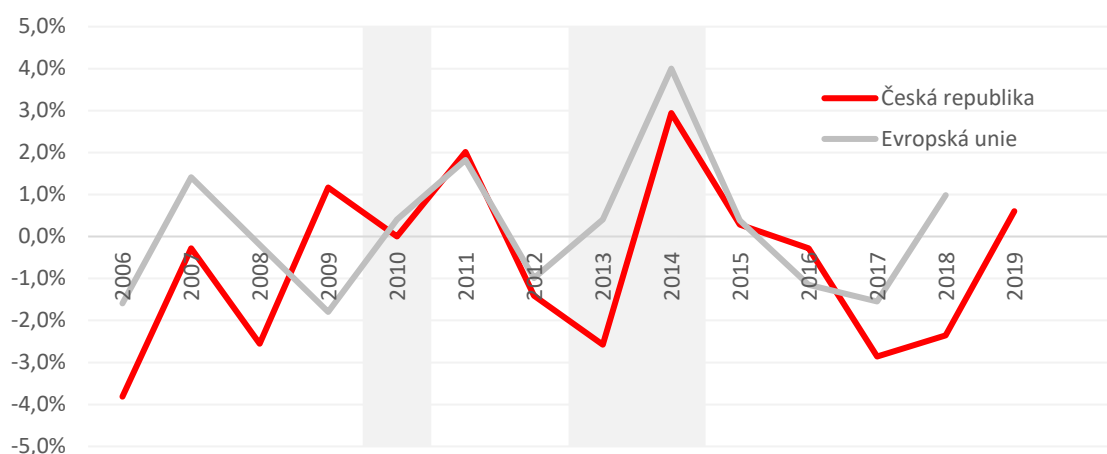
²⁹ Stockhammer, 2017.

³⁰ Atkinson, 2015.

proslulého Platónova názoru³¹, že by nikdo neměl být více než čtyřikrát bohatší než nejchudší člen společnosti. Jinak je tomu v Evropské unii, kde (pokud porovnáváme místo členů společnosti kvintily a místo bohatství příjem) ti nejbohatší pobírají 5krát víc.

Následující graf ukazuje meziroční změnu tohoto indikátoru, která odhaluje jeho dynamiku bez ohledu na prvotní velikost. Šedě jsou podbarvená období, ve kterém docházelo v ČR i v EU k ekonomickému poklesu. Prvotní šok měl ovlivnit příjmy spíše lidí s vyššími příjmy, nicméně data o takovém efektu s určitostí nevypovídají. Druhá vlna již znamenala razantní nárůst nerovnosti. S nejvyšší pravděpodobností se v této druhé vlně již projevila **vlna úsporných rozpočtových opatření**, která snižovala disponibilní příjmy nízkopříjmových (ať už snižováním sociální podpory, tak i zvýšením degresivní daně z přidané hodnoty).

Graf 10 Meziroční změna indikátoru S80/S20 (v %)

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování; pozn.: data pro EU zahrnují Spojené království, naopak nezahrnují Chorvatsko

Mezi horní příjmová procenta je koncentrovaná většina kapitálových příjmů, takže tento indikátor by měl být citlivý na horním konci právě na návratnost kapitálu. Přímá souvislost s nízkým podílem pracovního příjmu je však v českém případě zkreslená. Velký podíl kapitálových příjmů by mohl napovídat k velkému vlivu jejich změny na nerovnosti, nicméně **velká část kapitálových příjmů odchází formou dividend a prostřednictvím transferových cen do zahraničí**, což snižuje faktickou nerovnost v Česku, a naopak přispívá k růstu nerovností v zahraničí. Z toho důvodu lze usuzovat, že zásadní roli bude hrát v otázce poměru příjmových kvantilů spíše hospodářská politika.

Mezi běžně používané indikátory patří již několikrát zmíněný **Giniho koeficient**. Jedná se o bezjednotkový index v rozmezí 0 až 1, přičemž 0 odpovídá hypoteticky absolutně rovnostářské společnosti a hodnota 1 by znamenala, že veškeré příjmy připadají jednomu člověku. Zjednodušená interpretace jinak komplikované konstrukce indikátoru říká, že čím nižší Giniho koeficient, tím spíše budou příjmy dvou náhodně vybraných domácností podobnější. Pokud jde o změnu koeficientu, pak jeden procentní bod zvýšení lze popsat jako převod odpovídající 2 procentům průměrného příjmu od každé domácnosti pod mediánem pro každou domácnost nad mediánem.

V Grafu 2 jsme viděli, že během Velké recese ve většině evropských zemích včetně Česka vzrostl Giniho koeficient, a tedy příjmová nerovnost. Druhou indicií, která by mohla napovědět, jak by se koeficient mohl měnit v reakci na současnou krizi, je rovněž zmíněná studie Mezinárodního

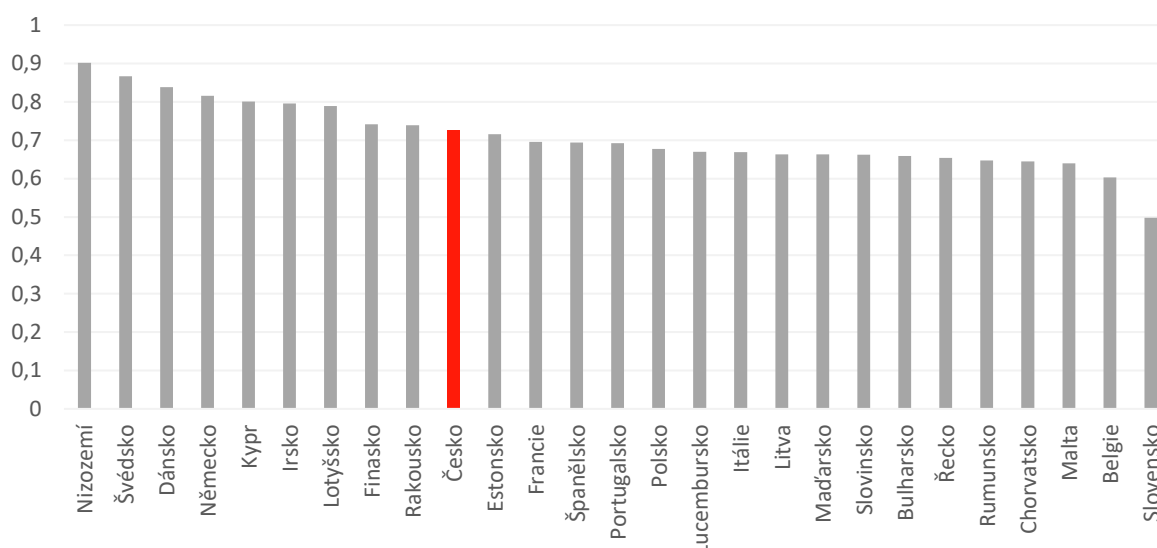
³¹ Platón v Aktinson, 2015.

měnového fondu³². Jejich odhad růstu Giniho koeficientu v reakci na pandemii činil 1,5 procenta za pět let. Třetí indicií je pak zmíněný odhad růstu koeficientu v rozmezí 0,6 až 8,8 % kvůli nerovnoměrnému dopadu omezování sociálního kontaktu na různé skupiny lidí³³. Bohužel při těchto odhadech narážíme na největší nevýhodu Giniho koeficientu, a to je jeho redukování komplexní příjmové distribuce do jednoho abstraktního čísla. Relativně velké změny uvnitř distribuce mohou vést pouze k nepatrným změnám hodnoty koeficientu.

3.3. Majetkové nerovnosti

Zodpovězení otázky majetkových nerovností je (nejen v České republice) ztíženo takřka neexistujícími daty o jeho distribuci. Distribuci majetku ve společnosti lze pouze odhadovat na základě kusých dat z různých databází. Těmto odhadům se každoročně věnuje švýcarský Credit Suisse Research Institute v rámci svých Global Wealth Reports. Pokud se nejprve podíváme na aktuální porovnání majetkových nerovností mezi zeměmi, Global Wealth Report 2019 nabízí Giniho koeficient právě pro distribuci majetku. Z následujícího porovnání jsou zřetelné dva závěry. Za prvé, **nerovnosti v bohatství jsou násobně výraznější nežli v příjmech**. To se týká všech zemí Evropské unie a rozdíl je skutečně významný. Za druhé, **Česko patří mezi země s vyšší nerovností**, což je v rozporu s rozšířenou představou o rovnostářské zemi.

Graf 11 Giniho koeficient majetku v zemích Evropské unie v roce 2019

Zdroj: Credit Suisse Research Institute (2019), vlastní zpracování

Historie reportů umožňuje vysledovat i vývoj pouze od roku 2012³⁴, přičemž důležité roky 2008 a 2009 k dispozici nejsou. Můžeme však sledovat alespoň vývoj během druhé vlny Velké recese v letech 2012 a 2013. Jako první vhléd do vývoje můžeme sledovat **vývoj průměrného a mediánového majetku**. Na první pohled je vidět, že za sledované období se průměr mediánu vzdálil – zatímco první jmenovaný vzrostl nominálně o 61 %, tak medián jen o 41 %. Již to naznačuje tendenci k růstu bohatství primárně v horních vrstvách společnosti. Od roku 2012 až do roku 2016

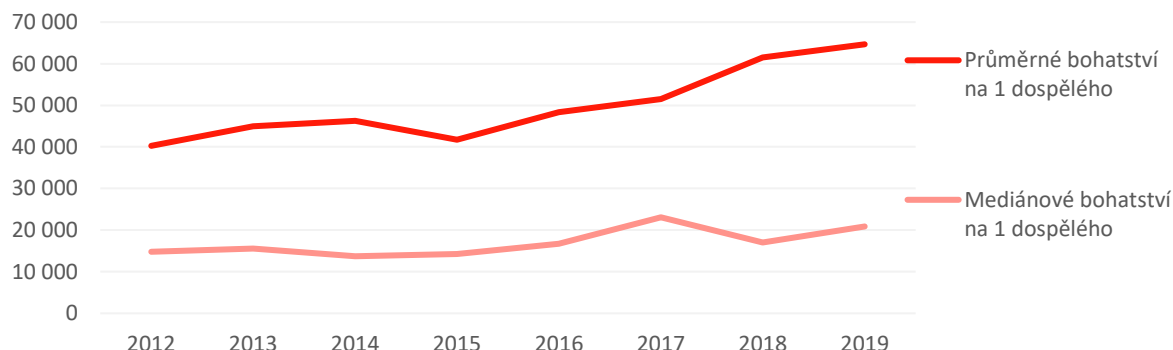
³² Furceri a kol., 2020.

³³ Palomino a kol., 2020.

³⁴ První Global Wealth Outlook byl publikován již v roce 2010, nicméně první dva roky obsahují odlišné kategorie distribuce majetku, které nelze napojit do delší časové řady.

byl vývoj průměru oproti mediánu pozitivnější, neboť medián se v důsledku druhé vlny krize propadl, zatímco průměr se držel trvale nad hodnotou z roku 2012.

Graf 12 Vývoj průměrného a mediánového bohatství na jednoho dospělého v populaci ČR (USD, běžné ceny)

Zdroj: Credit Suisse Research Institute (2012 až 2019)

Vývoj distribuce je podrobněji vidět v následující tabulce, která uvádí podíl dospělé populace s majetkem v hodnotě ve stanoveném rozmezí. Pozitivní vývoj v podobě postupného **poklesu populace v nejnižším pásmu**, byť zčásti způsobenému růstem cenové hladiny, doprovází nárůst populace v ostatních kategoriích, přičemž **největší nárůst zaznamenal počet „dolarových milionářů“**. Vrátime-li se však do krizového období, pak lze vidět pouze mírné pohyby mezi kategoriemi, přičemž v roce 2015 bylo v nejnižším pásmu dokonce více lidí než v roce 2012. Zde je třeba mít na paměti, že mezi dospělé s majetkem pod 10 tisíc amerických dolarů spadají i ti, kteří mají majetek záporný.

Tabulka 1 Vývoj podílu dospělé populace dle majetkových kategorií v ČR (v %)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
pod 10 tis. USD	42,5	40	40,2	48,2	36,9	17	30,7	23,3
10 tis. - 100 tis. USD	51,4	53,2	53,2	46	56,4	75,7	60,6	66,9
100 tis. - 1 mil. USD	5,8	6,4	6,2	5,4	6,3	6,9	8,2	9,3
Více než 1 mil. USD	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5

Zdroj: Credit Suisse Research Institute (2012 až 2019)

Jak uvádí např. Sunega a Lux³⁵, v Česku je **majetková nerovnost úzce spojena s vlastnictvím nemovitostí**. Je pravdou, že vlastní nemovitost představuje většinovou část bohatství domácností všech vyspělých zemí (Piketty 2014)³⁶, nicméně Česko patří ve využívání vlastnického bydlení na úkor nájemního mezi největší „vlastníky“ v Evropské unii s 68 % domácností. Tento stav se může do budoucna nebezpečně reprodukovat, neboť potomci „vlastníků“ budou na trhu s byty výrazně zvýhodněni oproti ostatním, pro které se bude stávat bydlení stále méně dostupné. Jak autoři ukazují, majetková nerovnost je v ČR nejen vyšší než příjmová, ale zároveň silně koreluje s příjmy a vzděláním a zřejmě tedy souvisí s obecnějším rozdělením společnosti. Autoři nakonec poukazují i na rostoucí nerovnost i v rámci samotné skupiny vlastníků³⁷.

³⁵ Sunega a Lux, 2018.

³⁶ Piketty, T. 2014. Capital in the twenty-first century. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, <https://doi.org/10.4159/9780674369542>.

³⁷ Sunega a Lux, 2018.

Zatímco zevrubná majetková nerovnost se překotně měnit pravděpodobně nebude, bohatství jako takové však během krize hraje přeci jen stěžejní roli, a to především v podobě **úspor**, tedy určitého „polštáře“ k překonání krizového období. Dle výběrového šetření Českého statistického úřadu *Příjmy a životní podmínky domácností 2019* si celkem 23,9 % českých domácností nemohlo v roce 2019 dovolit zaplatit neočekávaný výdaj 11 200 Kč. Absence této rezervy, která je naprosto klíčová v době ekonomických recesí a krizí, se v mnohem větší míře týká nízkopříjmových domácností. S velikostí čistého příjmu dokonce přímo koreluje.

Graf 13 Procento domácností, které si nemohly dovolit neočekávaný výdaj 11 200 Kč v roce 2019 dle decilového rozdělení čistých peněžních příjmů na osobu a dle postavení osoby v čele (%)

Zdroj: ČSÚ, Příjmy a životní podmínky domácností - 2019

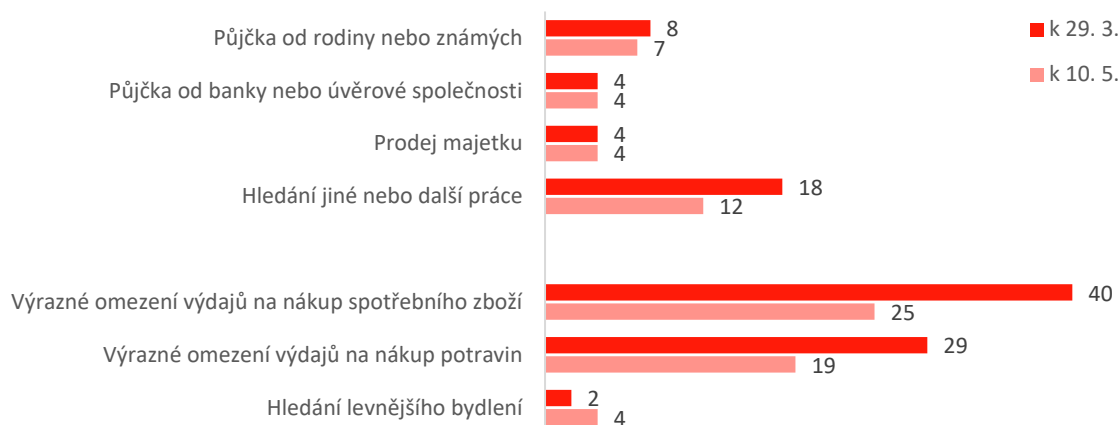
V době vládních omezení hlavní vlny koronavirové epidemie téměř všichni omezili svoji spotřebu. Velké části populace však výrazně klesly i příjmy, a proto musela sáhnout do svých úspor. Jak je dále vidět v Grafu 13, takové **rezervy chybí především nízkopříjmovým domácnostem**, ve větší míře zaměstnancům s nižším vzděláním a také téměř dvěma třetinám nezaměstnaných. Nerovnost proto bude spíše růst v kombinaci s ekonomickou krizí, která, jak jsme si již ukázali, postihuje spíše nízkopříjmové a nízkokvalifikované, kterým hrozí nezaměstnanost, a tedy výpadek příjmu s větší pravděpodobností.

O zvažovaných možnostech řešení snížení příjmů domácností referuje opakovaný výzkum PAQ Research³⁸, který lze rozdělit na zvažovaná opatření na výdajové a příjmové straně. Zatímco výdajová strana je vcelku předvídatelná – spotřební výdaje včetně výdajů na potraviny jsou citlivější na změny příjmů –, příjmová strana ukazuje právě obrázek řešení složitějších situací, kdy omezení spotřeby zkrátka nestačí. Pokud jde o půjčky od finančních institucí, je třeba si uvědomit, že „rychlé“ půjčky, zvláště pro osoby s omezenými finančními zdroji, mohou být velmi nákladné. Jedná se také o jeden z mechanismů trvalého nárůstu nerovnosti ve společnosti, kdy **zadlužení chudších domácností během krize vede k jejich horším podmínkám i v následné ekonomické konjunktuře**. Kumulace dluhů a exekucí (v ČR je 8,7 % lidí v exekuci, přičemž více než polovina čelí třem a více exekucím³⁹) snižuje šance jednotlivců opět vystoupit po příjmovém žebříčku a mnohdy vede k finančně racionální práci v šedé či černé ekonomice.

³⁸ PAQ Research, 2020.

³⁹ Mapa exekucí, 2019.

Graf 14 Zvažované možnosti řešení ekonomické situace domácností na počátku a v průběhu krize (v %)

Zdroj: PAQ Research (2020)

3.4. Nerovnosti v příležitostech

Nerovnosti obecně vychází z kombinace (i) příležitostí, které se jednotlivci nabízí při narození, (ii) rozhodnutí, která učiní v průběhu svého života, a (iii) štěstí. Čistě na první část a v Česku velmi důležitou kategorií nerovností v příležitostech se soustředí tato podkapitola. Zatímco neexistuje široká společenská shoda na tom, že i přes mnohá pozitiva by měly být výsledné nerovnosti nízké, u eliminace nerovností v příležitostech určitý konsenzus existuje.

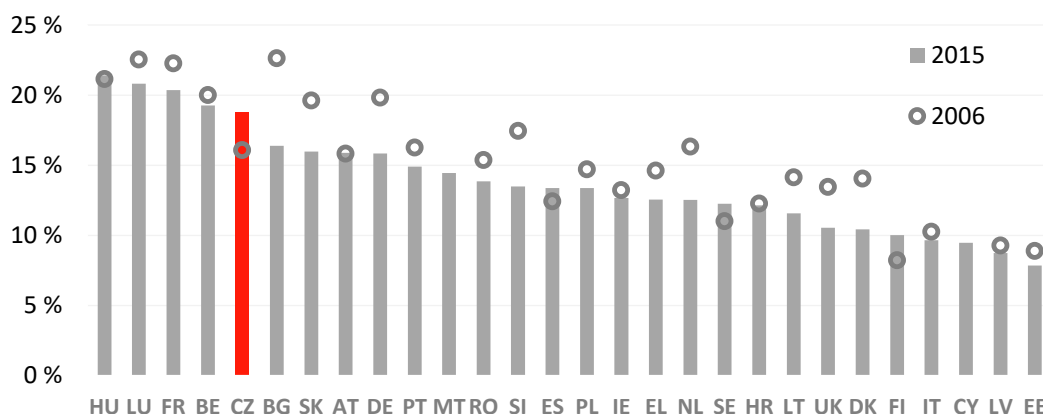
„Rovná“ startovní čára se výrazně týká dětí, které ještě konkurenčním prostředím trhu neprošly a které nemohly prokázat správnost svých rozhodnutí ani zakusit své ekonomické štěstí. Děti nejsou tržními aktéry, takže ukazatele nerovností a chudoby u dětí by měly být z principu nižší než v případě dospělých. Velký rozdíl v míře ohrožení chudobou dětí lze považovat za důkaz vysoké nerovnosti příležitostí. Za základní indikátor nerovnosti v příležitostech tak lze považovat rozdíl v míře ohrožení chudobou u dětí nízko-kvalifikovaných a vysoko-kvalifikovaných rodičů. Česko se v něm v roce 2015 s 56% rozdílem pohybovalo na šesté příčce v EU. Takový obrázek znovu bourá představu o „rovném“ Česku, a naopak slouží jako varování do budoucna, až se na trhu práce projeví **nerovné podmínky potomků tzv. vítězů a poražených transformace** české ekonomiky v 90. letech.

Česko bohužel také patří mezi země, kde se nadprůměrně odráží dosažené vzdělání v příjmu, ale současně má socioekonomické pozadí rodičů vysoký vliv na vzdělávací šance dětí. Právě proto je rovnost v přístupu ke vzdělání o poznání důležitější kategorií, na kterou je třeba dbát. V Česku rovněž pozorujeme velké regionální disparity na úrovni např. krajů.⁴⁰ Česká republika patří mezi země, kde **studijní výsledky patnáctiletých studentů lze z velké části (19 %) vysvětlit čistě vzděláním rodičů**. Tím způsobené „dědictví“ vzdělání předávané z generaci na generaci snižuje vzdělanostní a výsledně i sociální a ekonomickou mobilitu. Jedná se o zjednodušený pohled na jinak komplikovaný problém, který lze hlouběji zkoumat na základě konkrétních vzdělávacích drah, nikoli pouze nejvyššímu dosaženému vzdělání, avšak i v takovém případě se docházíme k závěru, že stratifikace české společnosti je silně determinovaná vzděláním.⁴¹

⁴⁰ PAQ Research, 2019.

⁴¹ Smith, 2019.

Graf 15 Variabilita výsledků PISA Science Results u patnáctiletých žáků a žákyň vysvětlitelná vzděláním rodičů (v%)

Zdroj: OECD

Koronavirová krize mohla **vliv rodinného prostředí na studijní výsledky vzhledem k uzavření škol a distanční formě výuky** ještě zvýraznit. Zvláště, pokud domácí prostředí chudším studentům neposkytuje dostatečné zázemí pro soustředění a online zapojení do výuky. Celkem 8 % dětí totiž nemělo k dispozici počítač pro vzdálenou výuku⁴². Podle České školní inspekce „bez on-line komunikace se školou bylo jen 11 % žáků neúplných základních škol a 16 % žáků úplných základních škol. V případě středních škol byly větší problémy zaznamenány v oborech vzdělání ukončených závěrečnou zkouškou, u nichž se on-line komunikaci nedařilo navázat s více než pětinou žáků.“ I přes možnost (méně komfortní) telefonické komunikace se 9,5 tisíce dětí nezapojilo do vzdělávání vůbec.⁴³

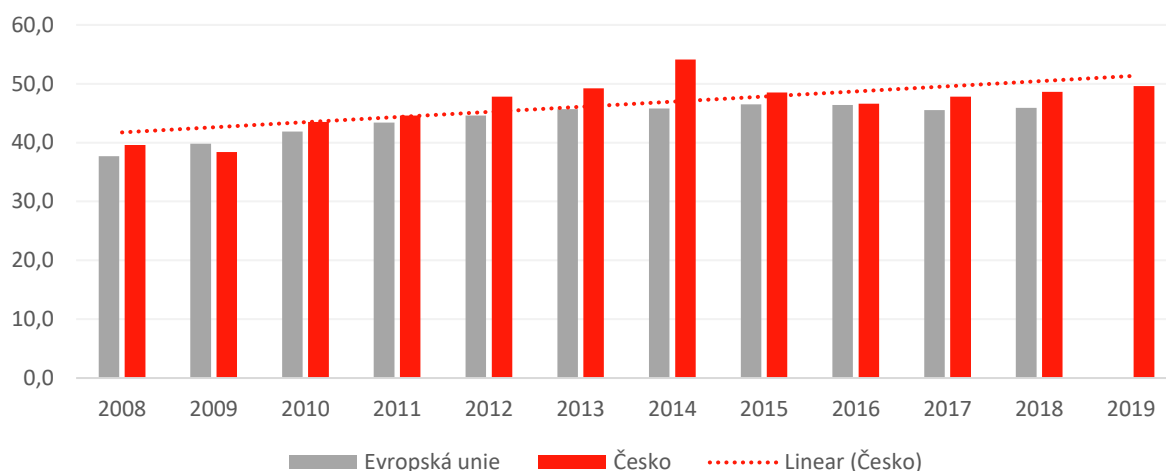
Pokud by se měly tyto rozdíly zvyšovat, nebo být jen udržovat stabilní, do budoucna to Česku přinese dlouhodobý, a hlavně strukturálně zakořeněný problém trvale rostoucích nerovností a rozdělení společnosti. **Nedostatek rovných příležitostí vede k vyšší nerovnosti v příjmech, protože dovednosti a potenciál výtěžků příští generace se kvůli jejich odlišným počátečním pozicím odtrhávají.**

Takové odtržení lze pozorovat na příjmové mobilitě, tedy pohybu domácností mezi jednotlivými příjmovými vrstvami. Následující graf zobrazuje podíl osob, které nezměnily meziročně příslušnost k příjmovému decilu. Z něho lze vypočítat dva nebezpečné trendy. Obecně vidíme, že **roste stupeň „zabetonování“ příjmové distribuce v Česku**, přestože je už tak trvale vyšší než v EU. Za druhé, **největší nárůst této imobility lze pozorovat právě v období krize.**

⁴² Lidovky.cz, 2020.

⁴³ Česká školní inspekce, 2020.

Graf 16 Podíl osob bez meziroční změny příjmového decilu (%)

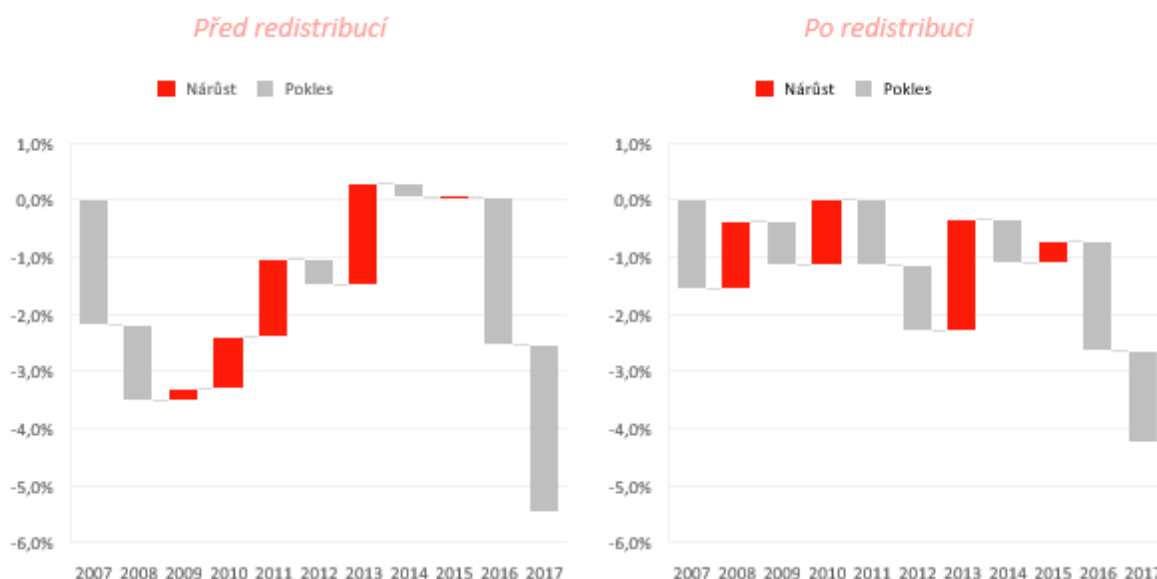
Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování

4. Hospodářsko-politická opatření

Hospodářsko-politická opatření v zájmu veřejného zdraví stála u zrodu současné ekonomické krize, sociální stát soustavně snižuje tržní nerovnosti a další opatření budou klíčová pro podobu ekonomiky po krizi. Role státu se tak prolíná ekonomikou, spoluvytváří ji, a proto bude mít i hlavní slovo ve vývoji ekonomických nerovností v budoucnu.

K poodhalení **role sociálního státu v otázce snižování nerovností** se můžeme ještě naposledy vrátit ke Giniho koeficientu, jehož meziroční vývoj v České republice ukazuje dvojice následujících „vodopádových“ grafů, přičemž nalevo vidíme Giniho koeficient v čisté tržní podobě (tj. před zdaněním a sociálními transfery), a napravo dle disponibilních příjmů čili po zdanění a sociálních transferech. Vývoj tržní nerovnosti se zdá být silně proticyklický – v období konjunktury nerovnost klesá a během recese roste. To by napovídalo skutečně větší roli nezaměstnanosti oproti kapitálovým příjmům.

Graf 17 Vývoj Giniho koeficientu v ČR před a po redistribuci (meziroční % změna)

Zdroj: IDD OECD, vlastní zpracování

Možným vysvětlením jsou specifika české ekonomiky, ve které namísto velmi citlivých a koncentrovaných kapitálových příjmů hraje primární roli rozložení mzdových příjmů. Rozpad Giniho koeficientu na mzdovou a kapitálovou část a jejich vliv na změny celkového indikátoru bohužel nemáme k dispozici, nicméně z pomocného Grafu 7 je zřejmé, že vyšší nezaměstnanost s vyšší příjmovou nerovností spojena je.

S nerovnostmi je tedy možné „bojovat“ již u jejich počátku na trhu. Nezaměstnanost jako klíčový determinant během krize lze limitovat nástroji **aktivní politiky zaměstnanosti**, efektivní činností úřadů práce, ale i politikou zdánlivě nesouvisející, jako je podpora nájemního bydlení a veřejné dopravy s cílem zvyšovat mobilitu. V současné krizi se v mnoha evropských zemích prokázala prospěšnost **kurzarbeitu** jako institutu k udržení zaměstnanosti při ekonomických nesnázích, během kterých se zaměstnanci sníží počet odpracovaných hodin a stát zaměstnavateli doplácí mzdové náklady. Tento mechanismus se i v minulých krizích či recesích v řadě zemí ukázal jako velmi funkční. Jako vzor by je měla Česká republika následovat nejen v souvislosti s potenciálními dalšími vlnami koronaviru, ale i kvůli nevyhnutelným budoucím ekonomickým poklesům.

Vrátíme-li se ještě k pravému Grafu 17, ten zobrazuje Giniho koeficient disponibilních příjmů, tedy již po zdanění a sociálních transferech. Amplituda jeho změn je o poznání menší nežli u tržních nerovností. Jednak velkou část transferů tvoří starobní důchody, které jsou méně citlivé na cyklus, navíc se projevují se zpožděním. Penzijní systém je v Česku díky silnému státnímu pilíři více solidární, což hraje zásadní vliv v relativně vysokém Reynolds-Smolenskyho indexu (rozdíl mezi Giniho koeficientem před a po redistribuci), přičemž i samotná nerovnost disponibilních příjmů je tím ovlivněna.

Druhým důvodem je existence tzv. automatických stabilizátorů, tedy formě fiskální politiky, která je proticyklická a nevyžaduje aktivní roli veřejného sektoru. Nejčastějším příkladem takového stabilizátoru je **podpora v nezaměstnanosti**. Pokud se ekonomika dostává do recese, lidé ve větší míře ztrácí příjmy, nicméně ty neklesají na úplné dno, protože díky existenci sociálního státu se jejich pokles zmírňuje právě sociální podporou. To pomáhá nejen ekonomice jako celku zmírněním poklesu agregátní poptávky, ale zároveň zmírňuje nárůst příjmové nerovnosti. V době konjunktury se snižuje

míra nezaměstnanosti a automatické výdaje státu adekvátně klesají. Tímto principem je zajištěna menší fluktuace příjmových nerovností, zřetelná z porovnání obou částí Grafu 17. S vědomím významnosti vlivu nerovně rozprostřené ztráty příjmů v různých příjmových vrstvách společnosti je výše podpory v nezaměstnanosti a dalších sociálních dávek citlivých na ekonomický cyklus stěžejní. Přitom v Česku patří mezi relativně nízké, a především rychle a významně klesá v průběhu doby nezaměstnanosti. Vznik nezaměstnanosti v krizi spolu s pomalým postavením ekonomiky na nohy bude mít velmi negativní vliv na příjmy nízkopříjmových domácností a nerovnost se bude i v pokrizovém období zvyšovat. Úprava sociální podpory takový vývoj může zmírnit.

Druhým příkladem vestavěného stabilizátoru je **progresivní zdanění příjmů fyzických osob**. Jeho zavedení by mělo být součástí reformy daňového systému České republiky, jehož vývoj se zastavil v devadesátých letech bez ohledu na hluboké strukturální změny proběhlé v ekonomice. Rozpočtové příjmy by měly klást čím dál větší důraz na danění kapitálových příjmů a majetku, protože právě jejich koncentrace vytváří nerovné příležitosti a současně zvyšuje potenciál dalšího růstu nerovností v budoucnu. Velká recese přinesla vlnu zavádění sektorových daní především na finančnictví, které se mělo více podílet na prevenci dalších problémů. Koronavirová krize sice nemá původ na finančních trzích, avšak zase ukázala na potřebu silných a stabilních zdrojů pro zajištění veřejných služeb (primárně zdravotnictví, školství a sociální péče). Celosvětová preference pomáhat primárně malým a středním podnikům, které to v dobách krize mají objektivně těžší než velké korporace, ukazuje na prostor zavést tuto preferenci jako systémový prvek např. formou **progresivního zdanění příjmů právnických osob** s omezením mezinárodního přelévání zisků. Progrese jako klíčový daňový princip lze pak v boji s majetkovou nerovností využít i ke **zdanění většího množství nemovitostí** tak, aby se nerovnost v jejich vlastnictví nadále tolik nezvyšovala, a naopak dala prostor pro rozvoj nájemního bydlení či forem kolektivního vlastnictví.

Druhou možností fiskální politiky jsou tzv. **diskreční opatření**, kterými ať už změnou daní či vládních výdajů lze rovněž ovlivňovat agregátní poptávku, nicméně forma takové podpory může měnit i existující nerovnosti. Příkladem takové necitlivé diskrece může být série zvýšení sazeb daně z přidané hodnoty, která je ve své podstatě regresivní (chudší domácnosti platí efektivně vyšší sazbu vůči svému příjmu než bohaté⁴⁴). Nárůst této daně během Velké recese v ČR postupně z předkrizových 19 a 9 % až na 21 a 15 % od roku 2013 mělo silný redistributivní efekt, neboť na inkasu daně se ve větší míře museli podílet chudší domácnosti.

V případě koronakrize se zdají být aktuálně důležitá opatření na zmírnění ekonomických dopadů vládních omezení kvůli ochraně veřejného zdraví. Jak jsme výše již uvedli na základě sociologického šetření, tato pomoc se nedostala k domácnostem s nejnižšími příjmy, ohroženi byli také více lidé s neplnohodnotnými pracemi. V návaznosti na krizi by měl stát vytvořit takové daňové a legislativní podmínky pro zaměstnávání, aby nevznikaly motivace zaměstnavatelů (i zaměstnanců) přecházet z klasických kontraktů pod dodavatelské vztahy formou **švarcsystému**. Celkově by měl **sociální systém** projít vývojem, aby jeho podoba odpovídala různým kariérním drahám v 21. století, které již nespočívají v jednom plném úvazku od školy po důchod, ale bývají více proměnlivé. Měl by se navíc umět prolínat s **vzdělávacím systémem**, neboť výhled do blízké budoucnosti předpovídá, že jeden člověk v průběhu svého pracovního života bude muset vystřídat více profesí, ke kterým bude muset v průběhu času doplňovat adekvátní vzdělání. Bariéry ve vzdělání a jeho spoluvytváření ekonomických nerovností pak může být problém, který předem vyžaduje reakci ať už nesegregaci vzdělávacího systému, růstem kvality pedagogů s adekvátním odměňováním, či např. vznikem „vzdělávacích účtů“, které by každému jednotlivci umožňovaly průběžné zvyšování kvalifikace bez

⁴⁴ CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, 2013.

nutnosti sahat do vlastních finančních úspor, a bouraly by tím bariéry v přístupu ke kvalitnímu vzdělání.

Proti růstu nerovností působí i dostatečná (preventivní) **kapacita veřejných institucí** – na příkladu neschopnosti rychlé a spravedlivé administrace dotačních a úvěrových programů COVID lze ukázat, že kapacita správy takových programů může být i do budoucna zásadní. Takovou myšlenku je možné zobecnit na veřejný sektor jako takový. Stejně jako Velká hospodářská krize i krize způsobená pandemií COVID-19 jistě změní způsob, jakým uvažujeme o jeho roli. Jak tvrdí Samuel Bowles a Wendy Carlin⁴⁵, pandemie otřásla sledováním vlastního zájmu ve prospěch „společného“ jako hodnotové orientace a laissez-faire jako politického paradigmatu. Z prvního vyplývá, že si společnost musí uvědomit, že v době krize to nebyl ani bankovní sektor ani automobilový průmysl, které by držely společnost pohromadě, ale ani ekonomický růst není garantem dobrých podmínek k životu. Byly to **veřejné služby**, které se staraly o zdraví občanů, o péči o potřebné a o vzdělávání dětí. To jsou oblasti, které se musí v obnově ekonomiky stát středobodem zájmu, protože jejich stabilizace, důstojné odměňování pracovníků a finanční zajištění i inovační rozvoj předurčí průběh nejen potenciálních dalších koronavirových vln, ale také příštích ekonomických krizí.

Příjmové, ale potažmo i majetkové nerovnosti a nerovné příležitosti budou v České republice do budoucna záviset předně na hospodářsko-politických rozhodnutích. Výše jmenovaná opatření by proto měla být realizovaná i v kontextu intenzivní snahy zajistit **mezigenerační rovnost**, tedy zabezpečit budoucím generacím dostupnost a kvalitu veřejných služeb, rovnost příležitostí a prostor pro vlastní rozhodnutí o společenském směřování. Takové jednání předpokládá vynaložení snahy o **růst mzdové úrovně** v Česku včetně **růstu mzdového minima** pro nevytváření pracujících chudých a započítání strukturální změny momentálně neudržitelné nízkonákladové ekonomiky na transformovanou **sociálně i ekologicky udržitelnou ekonomiku**.

⁴⁵ Bowles a Carlin, 2020.

Literatura

1. Atkinson A.B. (2015). *Inequality. What can be done?*, Cambridge University Press.
2. Bašná, Kristýna (2020). Vnímaná spravedlnost ve výši mezd v Evropě a v České republice. European Social Survey. Dostupné na: http://ess.soc.cas.cz/aktuality/vnimana-spravedlnost-ve-vysi-mezd-v-evrope-a-v-cr?fbclid=IwAR0__EfoA8mBc8wSZUWHuEs1mp5MphtxKWG53CD0PhSoQ0MD05QIGLPaYRc#.XrqQMKgzaM_
3. Bowles, Samuel a Wendy Carlin (2020). The coming battle for the COVID-19 narrative. Dostupné na: <https://voxeu.org/article/coming-battle-covid-19-narrative>
4. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis (2013). A study on the economic effects of the current VAT rates structure. European Commission, TAXUD. Dostupné na: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/vat_rates_structure_final_report.pdf
5. Credit Suisse Research Institute (2012 až 2019). Global Wealth Databook. Dostupné na: https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html?WT.i_short-url=%2Fgwr&WT.i_target-url=%2Fabout-us%2Fen%2Freports-research%2Fglobal-wealth-report.html
6. Česká školní inspekce (2020). Vzdělávání na dálku v základních a středních školách. Tematická zpráva. Dostupné na: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematicka%20zprava%20a1vy/Vzdelavani-na-dalku-v-ZS-a-SS-Tematicka-zprava.pdf
7. Dingel, J and B Neiman (2020). How Many Jobs Can be Done at Home?. Covid Economics: Vetted and Real-Time Papers 1: Issue 24. Dostupné na: <https://cepr.org/content/covid-economics-vetted-and-real-time-papers-0>
8. European Commission (2020). ECFIN Forecast – Spring 2020. Dostupná na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ecfin_forecast_spring_2020_overview_en_0.pdf
9. European Commission (2018). Special Eurobarometer: Fairness, inequality and inter-generational mobility. Dostupná na: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveykey/2166>
10. European Commission (2019). Addressing Inequalities: A Seminar of Workshops. Social Europe. doi:10.2767/59014. Dostupný na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&furtherPubs=yes&langId=en&pubId=8182>
11. Fana, M., Tolan, S., Torrejón, S., Urzi Brancati, C., Fernández-Macías, E (2020). The COVID confinement measures and EU labour markets. Joint Research Centre. Dostupné na: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC120578/jrc120578_report_covid_confinement_measures_final_updated_good.pdf
12. Furceri, Davide, Prakash Loungani, Jonathan D. Ostry a Pietro Pizzuto (2020). Will Covid-19 affect inequality? Evidence from past pandemics. CEPR PRESS, Issue 12. Dostupné na: <https://cepr.org/sites/default/files/news/CovidEconomics12.pdf>
13. Hrehová, Kristína a Štěpán Jurajda (2020). Ekonomická krize a straty na životech (Zdravotní dopady ekonomických krizí). IDEA CERGE EI. Dostupná na: https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Kriza_a_straty_na_zivotoch_Cerven2020_covid19_20.pdf
14. IGM (2020). Inequality and the COVID-19 Crisis. Chicago Booth. Dostupné na: <http://www.igmchicago.org/surveys/inequality-and-the-covid-19-crisis/>
15. Incomes of Families and Single Persons, 1935-1936: Summary (1938). Monthly Labor Review, 47.
16. Leven, Maurice, Moulton, Harold G. A Warburton, Clark (1934). America's Capacity to Consume. American Journal of Agricultural Economics, Volume 17, Issue 1, Washington.
17. Lidovky.cz (2020). Pandemie vysvětlila české školství, donaha'. Sociolog Daniel Prokop vysvětluje dopady koronakrize. Dostupné na: https://www.lidovky.cz/domov/pandemie-upozornila-na-rozdily-sociolog-daniel-prokop-vysvetluje-jak-koronakrize-dopada-ceske-skols.A200627_174814_In_domov_ele?
18. Mapa exekucí (2019). Dostupná na: <http://mapaexekuci.cz/mapa/index.html>
19. Marriner S. Eccles (1952). Beckoning Frontiers: Public and Personal Recollections. The American Historical Review, Volume 57, Issue 2, January 1952, Pages 481–483.
20. Median (2020). Tisková zpráva: Více než čtvrtina Čechů udává, že se zhoršila jejich ekonomická situace. Dostupné na: https://www.median.eu/cs/wp-content/uploads/2020/07/MEDIAN_TZ_Ekonomicke_zmeny_v_obdobi_COVID19.pdf
21. Milanovic, Branko (2016). *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
22. Palomino, Juan C., Juan G. Rodríguez and Raquel Sebastian (2020). Wage inequality and poverty effects of lockdown and social distancing in Europe. Covid Economics: Vetted and Real-Time Papers 1: Issue 25. Dostupné na: <https://cepr.org/content/covid-economics-vetted-and-real-time-papers-0>

23. PAQ Research (2019). Souvislost sociálního znevýhodnění a vzdělávacích problémů. Dostupné na: <https://www.paqresearch.cz/post/souvislost-soci%C3%A1ln%C3%ADho-znev%C3%BDhodn%C4%9Bn%C3%AD-vzd%C4%9Bl%C3%A1vac%C3%ADch-probl%C3%A9m%C5%AF>
24. PAQ Research (2020). Ekonomické problémy domácností v polovině května – report z longitudinálního výzkumu Život během pandemie – 5. vlna. Dostupné na: <https://drive.google.com/file/d/1aS6wVfFUYtcHuuVn09xOk5aH1ZoB3Ur4/view>
25. Parker, S. (1998). Income inequality and the business cycle: a survey of the evidence and some new results. *Journal of PostKeynesian Economics*, Winter 1998-99, Vol. 21, No. 2
26. Piketty T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press
27. Smiley, George (1983). Recent Unemployment Estimates for the 1930s. *Journal of Economic History*
28. Smith, Michael L. (2019). Educational Pathways and their Role in Occupational and Class Attainment in Czech Society. *Czech Sociological Review*, 2019, Vol. 55, No. 6: 853–878. Dostupné na: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/06/06.pdf>
29. Stiglitz J. (2012). *The Price of Inequality*, New York, Norton.
30. Stockhammer, Englebert (2017). Determinants of the Wage Share: A Panel Analysis of Advanced and Developing Economies. *British Journal of Industrial Relations* 55:1, pp. 3–33. Dostupné na: <http://pinguet.free.fr/bjir12165.pdf>
31. Sunega a Lux (2018). Rovní v příjmech, nerovní v majetku? Nerovnosti ve vlastnickém bydlení v ČR. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha. Dostupné na: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2018/05/04.pdf>
32. Wilkinson a Pickett (2010). *The Spirit Level*. Penguin. Londýn.
33. Židek, Libor (2009). *Dějiny světového hospodářství. 2. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk. 400 s. ISBN 978-80-7380-184-7.

Seznam grafů

Graf 1 Příjmová distribuce amerických domácností (procentuální četnost dle příjmové úrovně v USD)	8
Graf 2 Procentuální změna Giniho koeficientu mezi lety 2008 a 2014	9
Graf 3 Růst reálného HDP v ČR a EU	10
Graf 4 Redukce příjmů domácností oproti době před epidemií v různých skupinách respondentů – pokles o min. 50 % (k 10. 5. 2020)	12
Graf 5 Nakolik se obávají ztráty zaměstnání/práce (k 10. 5. 2020)	12
Graf 6 Dosah státní podpory (k 10. 5. 2020)	13
Graf 7 Vztah obecné míry nezaměstnanosti (osa x) a Giniho koeficientu před redistribucí (osa y)	14
Graf 8 Zastoupení kategorie pracovníků v definovaných sektorech v ČR (v %; sloupce značí odchylku od průměrnému zastoupení v ekonomice, uvedeného červeně)	15
Graf 9 Korigovaný podíl pracovního důchodu (wage share; % HDP)	16
Graf 10 Meziroční změna indikátoru S80/S20 (v %)	18
Graf 11 Giniho koeficient majetku v zemích Evropské unie v roce 2019	19
Graf 12 Vývoj průměrného a mediánového bohatství na jednoho dospělého v populaci ČR (USD, běžné ceny)	20
Graf 13 Procento domácností, které si nemohly dovolit neočekávaný výdaj 11 200 Kč v roce 2019 dle decilového rozdělení čistých peněžních příjmů na osobu a dle postavení osoby v čele (%)	21
Graf 14 Zvažované možnosti řešení ekonomické situace domácností na počátku a v průběhu krize (v %)	23
Graf 15 Variabilita výsledků PISA Science Results u patnáctiletých žáků a žákyň vysvětlitelná vzděláním rodičů (v %)	24
Graf 16 Podíl osob bez meziroční změny příjmového decilu (%)	25
Graf 17 Vývoj Giniho koeficientu v ČR před a po redistribuci (meziroční % změna)	26

Seznam tabulek

Tabulka 1 Vývoj podílu dospělé populace dle majetkových kategorií v ČR (v %)	20
--	----

Seznam boxů

Box 1 Zaměstnanci v klíčových odvětvích	14
Box 2 Výběrové šetření příjmů domácností (SILC)	17